

УДК. 316

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В СІЛЬСЬКІЙ МАЛОЧИСЕЛЬНІЙ ШКОЛІ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Віра Мелешко (м. Київ)

***Анотація.** У статті розкриваються особливості сільської малочисельної школи та умови розвитку особистості в освітньому процесі такого закладу, що функціонує у структурі освітнього округу. У ході аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського виокремлено його вагомі думки щодо ролі сільської школи та її впливу на розвиток особистості, що слугує методологічною основою у здійсненні освітнього процесу. Окреслено умови розвитку особистості в сільській малочисельній школі та її взаємозв'язку із іншими закладами, що функціонують як суб'єкти освітнього округу.*

***Ключові слова:** сільська школа, освітній округ, особливості сільської малочисельної школи, функціонування освітнього округу, технології навчання.*

***Аннотація.** Стаття раскрывает особенности сельских школ и условий для развития личности в образовательном процессе учебного учреждения, которое работает в структуре образовательного округа. В ходе анализа педагогического наследия выдающегося ученого В. Сухомлинского, акцентировано внимание на высокой оценке роли сельских школ, ее влияния на развитие личности. Идеи педагога послужили методологической основой в осуществлении образовательного процесса. Излагаются условия развития личности в сельской малочисленной школе, ее взаимосвязи с субъектами образовательного округа.*

***Ключевые слова:** сельская школа, образовательный округ, особенности сельской малочисленной школы, функционирование образовательного округа, технологии обучения.*

Особливу роль в суспільстві відігравала і відіграє сільська школа, яка є складовою вітчизняної освітньої системи, що впливає на соціальний, економічний, культурний, духовний, розвиток села, на розв'язання проблем пов'язаних з гармонійним розвитком особистості в умовах суспільних трансформацій.

Сільська школа – це не тільки освітній заклад, вона слугує центром культурного життя його мешканців, гарант розвитку села й держави. Якщо у місті школа виконує тільки одне соціальне замовлення, то у сільській місцевості вона є поліфункціональним закладом, відіграє основну роль у забезпеченні кадрів для місцевого ринку праці, впливає на соціально-економічний та культурний розвиток села, а такі ознаки як соціокультурність та поліфункціональність надають школі особливого статусу.

Навколо школи формується специфічне середовище, що відображає сімейні традиції, родинні стосунки, способи ведення сільського господарства та ін. Школа також живе проблемами сільської громади і водночас перебуває під її постійним впливом.

Сільська школа впродовж різних періодів функціонування зазнавала значних змін та реорганізацій. Проблеми розвитку закладів системи загальної середньої освіти у сільській місцевості особливо загострилися і стали очевидними у період переходу економіки на ринкові відносини, коли сільська школа залишилася поза увагою аграрних виробництв, як і проблеми розвитку села загалом. У роки незалежності фінансування потреб сільської школи виявилися недостатніми та й непосильними для держави.

Демографічна ситуація сьогодні також розвивається не на користь села, що потребує оновлення мережі сільських шкіл. Негативні тенденції призводять до зростання малочисельних шкіл та загострюють потребу їх реформування, частіше у напрямі зниження ступенів (I–II ст. у початкову, а повну середню – I–II ст.).

Особливості сільської школи завжди привертала увагу науковців та педагогів-практиків. Зокрема про велику роль та значущість сільської школи підкреслював вітчизняний вчений і педагог В.О. Сухомлинський, який своєю невтомною працею переконливо довів, що сільська школа, яка зазнає постійних змін, спроможна на високому рівні виконувати освітні функції та вирішувати найважливіші завдання за умови тісної співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу та інших зацікавлених сторін, що в тісному взаємозв'язку

створюють умови для повноцінного інтелектуального, фізичного, духовного розвитку і саморозвитку дитини.

На думку вченого, «...завдання розвитку школи полягає не в тому, щоб у комплексі виховувати різнобічні матеріальні та духовні потреби, а особливу увагу приділяти та домагатися гармонійного розвитку особистості, особливо тих якостей, що спрямовані на задоволення потреб вищого порядку – потреб духовних» [1, с. 418].

Малокомплектні школи у системі освіти України є традиційними, що завжди відрізнялися від повнокомплектних передусім оточенням, рівнем оснащення навчальних приміщень, малою чисельністю класів та їх наповнюваністю. Ці характеристики частіше впливають на особливості освітнього процесу, вимагають особливого підходу до його організації та здійснення.

Проблеми пов'язані з організацією навчально-виховного процесу у малокомплектних школах привертала увагу науковців-дослідників у різні історичні періоди. Наукове обґрунтування різних варіантів поєднання класів у комплект та специфіку навчання різних вікових груп учнів, що працюють на уроці з одним вчителем здійснено відомим вченим, академіком О.Я. Савченко. У численних публікаціях автора висвітлено особливості малокомплектної школи, розроблено методику роботи вчителя з кількома класами, обґрунтовано вимоги до розкладу занять та інше. Зокрема у підручнику для студентів педагогічних факультетів «Дидактика початкової освіти» відведено окремий розділ, що присвячено організації навчання у малокомплектній школі [2].

Про роль сільської школи та її вагомість у суспільному житті неодноразово наголошував В.О. Сухомлинський. Зокрема у статті «Особлива місія», педагог наголошував: «Сільська школа далеко не те, що школа міська. Сільська школа – найважливіший, головний, іноді, в силу умов, що склалися, єдиний осередок культури. Вона задає тон всьому інтелектуальному, культурному і духовному життю села. Інтереси всього нашого суспільства потребують, щоб село збагачувалося, інтелектуально розвиненими і вихованими молодими людьми. Без них неможливий ні науково-технічний

прогрес, ні духовне життя села. ...Село починається з школи; культура села починається з культури сільського вчителя» [3, с. 418–419].

Сільська загальноосвітня школа, як правило, не має конкурентів на ринку освітніх послуг, її основна функція – створення оптимальних умов для дітей та учнівської молоді у здобутті загальної середньої освіти та розвитку їхніх інтелектуальних, духовних та фізичних якостей.

У зарубіжній педагогічній теорії серед багатьох особливостей сільської школи вченими названо: малочисельність, малокомплектність, стихійна інтегративність, поліфункціональність, що характерні й для сільських шкіл України. Зважаючи на різнобічні чинники та умови функціонування можна виокремити наступну типологію сільських шкіл:

- приміські, селищні з паралельними класами;
- школи з інтернатними приміщеннями та поглибленим вивченням окремих предметів;
- без паралельних класів;
- малочисельні (з наповнюваністю класів нижче нормативних вимог);
- малокомплектні, з класами-комплектами;
- школи індивідуального навчання (тобто з класами до 5-ти осіб);
- «школа – родина» (всі вікові групи працюють з одним учителем);
- “материнська школа” (навчання здійснюється з 5-ти років);
- НВК (навчально-виховні комплекси з поєднанням різних типів шкіл);
- сільські авторські школи (Сахнівська школа ім. О.А. Захаренка, Авторська школа М.П. Гудзика);
- гімназії, ліцеї, колегіуми (переважно обласного підпорядкування).

Розлога палітра типів сільських шкіл свідчить про різноманітність умов та можливостей для розвитку особистості учня.

Проте слід наголосити на тому, що названі особливості сільської школи значним чином не впливають на здійснення інноваційних перетворень чи змін, проте їх необхідно враховувати у розробленні моделі уроку, виборі форм та

методів навчання, у створенні науково-методичного супроводу освітнього процесу, у виборі технологій навчання та ін.

В сучасній педагогічній практиці знайшли своє втілення нові шкільні об'єднання – освітній округ, що слугують умовою підвищення якості освіти, засобом поліпшення умов для розвитку особистості, розширюють можливості для участі учнів малочисельних шкіл у навчальних проектах, конкурсах, фестивалях та ін., що проводяться на базі опорних шкіл чи інших навчальних закладах.

У різних областях України сьогодні функціонує близько 2-х тис. освітніх округів, діяльність яких будується на засадах інтеграції та кооперації всіх суб'єктів, що входять до його (освітнього округу) складу, відповідно до чинного законодавства та Положення про освітній округ.

Як свідчить аналіз практики, освітній округ забезпечує розгалужену інфраструктуру освітнього простору регіону, розширює доступ малим шкільним колективам до освітніх ресурсів, підвищує якість освітніх послуг та поліпшує умови для розвитку творчої особистості.

Активне функціонування освітніх округів викликано, перш за все, демографічною ситуацією у країні, що породжує зростання малочисельності шкільних закладів, а також стимулює пошук нових підходів до взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості на основі розгортання процесів кооперації, інтеграції, взаємодії, партнерства, забезпечує ефективне використання матеріально-технічних, кадрових, фінансових та управлінських ресурсів для забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Забезпечення організаційних та педагогічних умов для ефективного функціонування освітніх округів у сільській місцевості як цілісної системи, значною мірою залежить від конкретних дій та рішень органів місцевого управління освітою, що корелюються з вимогами чинного Положення про освітній округ. Завдяки взаємодії закладів освіти реалізуються змістовні проекти різних напрямів, що стимулюють розвиток якісних характеристик особистості.

Зазначимо, що розвиток творчої особистості не може відбуватися без гармонійного фізичного вдосконалення та посиленої фізичної праці. Адже

праця слугує джерелом і важливою передумовою соціально-психологічного розвитку особистості, що особливого значення набуває у сільській місцевості. У процесі виконання корисної справи в дітей формуються риси відповідальності, громадянського обов'язку, працелюбства.

«Працелюбство, – вважав В.О. Сухомлинський, – не вроджена якість людини, вона виховується і прививається їй з дитинства. Тому вся система виховання повинна будуватись на прищепленні дитині працелюбства. Праця мусить бути своєрідним вольовим гартом; у цьому правилі трудового виховання виражається єдність фізичного і духовного» – зазначає автор [1, с. 581].

У цьому контексті особливої актуальності набувають переконання та досвід В.О. Сухомлинського, який наголошував на особливій ролі фізичної праці у розвитку особистості, стверджуючи, що «без здорової втоми людині не може бути повною мірою доступна насолода відпочинком. Є багато трудових процесів, в яких гармонійні, красиві, злагоджені рухи людського тіла можна прирівняти до гімнастичних вправ (прополювання технічних культур, мурування цегляних стін, догляд за плодовими деревами, збирання урожаю та ін.)... Знайти для кожного віку роботу, яка розвиває людину фізично й духовно, загартовує організм, виховує почуття краси, – предмет особливої турботи всього педагогічного колективу», – зазначає автор [4, с. 195.].

Сучасна загальноосвітня школа, розташована у сільській місцевості як інститут становлення та розвитку особистості поєднує в собі різні функції: освітні, виховні, культурно-освітні, соціально-педагогічні та ін. Для повноцінного розвитку дитини в умовах сільської школи, потрібно постійно дбати про змістовне, насичене, цікаве життя кожної дитини, забезпечувати реальні умови для вибору та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій, розвитку здібностей, інтересів, талантів та інших якостей.

У процесі дослідження ми прийшли до висновку, що функціонування освітнього округу у сільській місцевості є продуктивною для організації та здійснення навчальної діяльності в малочисельних школах. Нові цілі, завдання загальної середньої освіти, варіативність навчальних програм, підручників,

динаміка вимог соціуму до якості освіти, розгортання інформаційного простору – ось неповний перелік факторів, що впливають на становлення особистості та її розвиток.

Вивчаючи неоцінений досвід В.О. Сухомлинського, який завжди дбав про наповнення шкільного життя цікавим змістом, і сьогодні педагогічні колективи втілюючи його ідеї в життя, перетворюють навчальні заклади у дієві освітньо-культурні центри села. Як керівник школи, Василь Олександрович постійно дбав, щоб і предметне середовище позитивно впливало на емоційний стан дитини, про що красномовно свідчило оформлення коридорів, класних кімнат, навчальних кабінетів. Увагу дітей щоденно привертала серія малюнків, виставки дитячих робіт, краєзнавчий матеріал, що доповнювали та закріплювали здобуті знання учнів на уроці. З цього приводу В.О. Сухомлинський підкреслював: “Естетичність оточення досягається такою гармонією нерукотворного і створеного людиною, яка пробуджує почуття радості. Ми прагнемо до того, щоб на шкільному подвір’ї дитина всюди бачила красу природи, яка стає ще кращою від того, що про неї виявила піклування сама дитина. Гармонія оточуючих речей створює загальний естетичний дух оточення за умови, коли окремі речі не кричать про себе, коли їх нібито не помічаєш” [1, с. 389].

Результативність та якість освітнього процесу у сільській школі значною мірою залежить від тих чинників, що впливають на зміст, форми, види начально-пізнавальної діяльності. Проте сукупність умов, в яких відбувається навчання, виховання та розвиток особистості можна простежити у сільських школах різного типу: від престижних при-університетських гімназіях, ліцеях до малочисельних сільських шкіл, віддалених від культурних центрів.

Саме у сільській школі творив і постійно дбав про сприятливе середовище великий вчений В.О. Сухомлинський, наповнюючи його цікавим змістом та найголовніше, гуманним ставленням до дитини. Неоцінений досвід відомого педагога можна вважати значним поступом у оновленні діяльності сільської школи як відкритої соціально-педагогічної системи.

Провідне місце у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського належить ідеї гуманізму, людяності та добротності. Педагог переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення добра, і саме цій проблемі присвячено багато праць. На думку вченого, ідея людяності, насамперед, реалізується через розвиток всіх позитивних якостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість.

Теоретична спадщина та практичний досвід В.О. Сухомлинського свідчать про відданість ідеям гуманізму, що пронизують всі грані шкільного життя, в якому повсякденно формується особистість учня. Вчений надавав великого значення дитинству як найвищій цінності, до якої треба ставитися бережливо. Яскравим прикладом цьому свідчить сформоване середовище Павлівської школи, яка стала школою радості для дітей, навчання – природним станом дитинства, невід'ємною частиною дитячого життя, що спиралося на гуманістичні відносини [5, с. 128].

Своєю невтомною працею В.О. Сухомлинський переконливо довів, що школа у селі спроможна на високому рівні виконувати освітні функції та вирішувати найважливіші завдання за умови тісної співпраці з оточуючим середовищем, усіма зацікавленими сторонами, що в тісному взаємозв'язку створюють умови для повноцінного фізичного, духовного, інтелектуального розвитку і саморозвитку дитини.

На думку вченого, завдання школи полягає не в тому, щоб у комплексі виховувати різнобічні матеріальні та духовні потреби та особливу увагу приділяти та домагатися «...гармонійного розвитку особистості, особливо тих якостей, що спрямовані на задоволення потреб вищого порядку – потреб духовних» [4, с. 267].

Про сучасність ідей В.О. Сухомлинського щодо розвитку творчої особистості свідчать також його праці відомі великому загалу «Серце віддаю

дітям», «Духовний світ школяра», де автор наполягає, що саме школа повинна прагнути до утвердження самоцінності кожного періоду дитячого життя.

На нашу думку, тільки у тісній співпраці освітніх закладів, установ соціально-культурної сфери, громадськості села, зміст яких наповнений гуманістичними ідеями та увагою до дитини можна домогтися її гармонійного розвитку.

Література

1. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад шк. – 1977. – Т 3. – С. 283–582.

2 Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти / О.Я. Савченко // Підручник. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.

3. Сухомлинський В.О. Особлива місія / В.О Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т.– К.: Рад шк., 1977. – Т 5. – С. 418–422.

4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т.– К.: Рад шк., 1976. – Т 1. – С. 55– 206.

5. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа / В.О Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т.– К.: Рад шк., 1977. – Т 4. – С. 7–393.

Personality development of small rural school in the context of ideas V. Sukhomlinsky

Summary. *The article describes the features of small rural schools and the conditions of the individual in the educational process of the institution, which operates within the structure of the educational district. The analysis of pedagogical heritage of Sukhomlinsky singled out his strong views on the role of rural schools and its impact on personal development, which serves as a methodological basis in the implementation of the educational process. Conditions outlined in personality development of small rural school and its relationship with other institutions that operate as agents of educational district.*

Key words: *rural school district education, especially of small rural schools, the functioning of the educational district, technology training.*